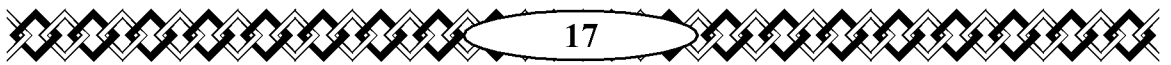

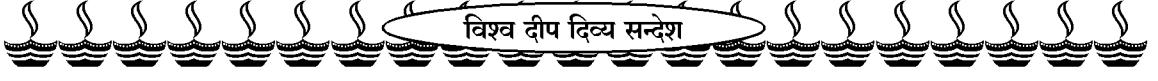
विश्व दीप दिव्य सन्देश

वर्णोत्पत्तिप्रक्रिया

डॉ. सुरेन्द्र कुमार शर्मा

आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया।
मनः कामाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्॥1॥
मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयते स्वरम्।
कण्ठे तु मध्यमं शीर्ष्णि तारं जनयति स्वरम्॥2॥
सोदीर्णो मूर्ध्वभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः।
वर्णान् जनयते तेषां विभागः पथा भवेत्॥3॥
नाभौ प्राणस्य वायुत्वम् वायुः स्यादुरसि स्वरः।
स्वरो ध्वनिर्भवेत् शीर्ष्णि ध्वनिर्वर्णो मुखे भवेत्॥4॥
एत्वं मुखस्थिते स्थाने तत्र तत्र तु जन्मतः।
स्वराणां व्यञ्जनानां च स्थानभेदा भवन्ति हि॥5॥
अकारश्च हकारश्च जिह्वामूल्यं विसर्गकः।
कण्ठेनोच्चारणादेशां स्थानं कण्ठो हि जायते॥6॥
इकारश्च यकारश्च चवर्गस्तालवीयशः।
तालुनोच्चारणादेशां तालुस्थानं निगद्यते॥7॥
ऋकारश्च रकारश्च टवर्गो मूर्धजश्च षः।
एतेषां मूर्धजन्यत्वात् मूर्धा स्थानं हि कथ्यते॥8॥
लृकारश्च लकारश्च तवर्गो दन्त्यसस्तथा।
दन्तदेशोद्भवादेशां स्थानं दन्ताः प्रकीर्तिताः॥9॥
उकारश्च पवर्गश्च तथोपध्मानभाक् च यः।
ओष्ठोद्भवत्वादेशां स्थानमोष्ठद्वयं मतम्॥10॥

अमङ्गलवर्णानाम् अनुनासिकसंज्ञिनाम्।
तत्तत्स्थानातिरेकेण नासास्थानं विशिष्यते॥11॥
अनुस्वारः सदाऽस्माभिर्नासा द्वारा निगद्यते।
ततोऽनुस्वारवर्णस्य स्थानं नासा प्रकीर्त्यते॥12॥
एकारैकारयोः स्थानद्वयं कण्ठश्च तालु च।
ओकारौकारयोश्चापि कण्ठोष्ठं स्थानकद्वयम्॥13॥
यमानामानुनासिक्यात् स्थानं तेषां तु नासिका।
दुःस्पृष्टस्य लकारस्य स्थानं यत्र हि सोच्यते॥14॥
इत्थं विभिन्नस्थानत्वाद् वर्णा वै भिन्नजातयः।
परस्परं विजातीयाः सजातीयाश्च ते मताः॥15॥

प्राचार्यचरः,

श्री दादू आचार्य संस्कृत महाविद्यालय, जयपुर